

NGÔN NGỮ HỌC VÀ VIỆT NGỮ HỌC

ẨN DỤ Ý NIỆM “DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ” TRONG BỐI CẢNH ĐẠI DỊCH COVID-19 HỒ TRỊNH QUỲNH THU* - PHAN VĂN HOÀ - NGUYỄN LƯU DIỆP ÁNH *****

TÓM TẮT: Ẩn dụ ý niệm được hình thành trong tư duy và biểu hiện thông qua các biểu thức ẩn dụ. Những ảnh hưởng tiêu cực do dịch bệnh Covid-19 gây ra làm xáo trộn hoặc cản trở mọi hoạt động của đời sống xã hội đã tác động đến suy nghĩ của con người, làm họ liên tưởng đến hành động và sức tàn phá của những kẻ thù địch. Để tìm hiểu sâu hơn vấn đề này, chúng tôi khảo sát 24 bài báo mạng, áp dụng phương pháp xác định ngôn ngữ ẩn dụ của Pragglejaz Proulx, đã xác định được 588 lượt sử dụng ẩn dụ ý niệm DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ với 99 biểu thức ẩn dụ trong các lĩnh vực y tế, kinh tế, giáo dục, và chính trị xã hội. Trong đó, từ “chống” được sử dụng nhiều nhất và rộng rãi nhất ở tất cả các lĩnh vực khảo sát. Tuy nhiên, phần lớn các biểu thức ẩn dụ khác nhau mang đặc trưng riêng của từng lĩnh vực được khảo sát.

TỪ KHOẢ: ẩn dụ; ẩn dụ ý niệm; Covid-19; kẻ thù; DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ.

NHẬN BÀI: 21/12/2021.

BIÊN TẬP-CHỈNH SỬA-DUYỆT ĐĂNG: 5/3/2022

1. Mở đầu

Dịch bệnh được hiểu là một căn bệnh xuất hiện cùng lúc trên nhiều người, nó tác động tiêu cực đến cuộc sống không chỉ của người mắc bệnh mà còn của cả cộng đồng. Covid-19 là một trong những dịch bệnh nguy hiểm có sức công phá toàn cầu. Nó không chỉ gây khủng hoảng cho ngành y tế mà còn làm trì trệ các mặt hoạt động khác của xã hội như chính trị, kinh tế, giáo dục, v.v. Ở hầu hết các quốc gia và vùng lãnh thổ trên thế giới. Chính vì vậy, bà Tatiana Valovaya - Tổng giám đốc văn phòng Liên hiệp quốc tại Geneva gọi Covid-19 là “kẻ thù chung” (common enemy¹) của các quốc gia.

Với việc xem đại dịch Covid-19 là kẻ thù, Tatiana Valovaya đã sử dụng ẩn dụ - một công cụ nhận thức và giao tiếp quan trọng trong cuộc sống con người (Semino, 2021). Theo Thuyết ẩn dụ ý niệm, ẩn dụ được hiểu và sử dụng rộng rãi trong ngôn ngữ hàng ngày của con người, giúp con người hiểu và nhận thức rõ hơn về thế giới xung quanh (Lakoff & Johnson, 2003; Brown, 2003). Đến nay, nhiều nghiên cứu về ẩn dụ liên quan đến các bệnh truyền nhiễm nguy hiểm, trong đó có Covid-19, chỉ ra rằng ẩn dụ chiến tranh (war metaphor) là một trong những ẩn dụ tiêu biểu trong lĩnh vực này với các diễn đạt như: *chiến đấu (struggle)*, *trận đấu (battle)*, *tấn công (attack)*, *phòng ngừa (defence)*, *chiến tranh nhân dân (people's war)* (Nerlich, 2020). Tương tự, Adam (2020), Pasaribu và cộng sự (2021), Semino (2021) mô tả quá trình kiểm soát dịch Covid-19 như một cuộc chiến chống lại kẻ thù là virus Corona và liệt kê một số từ/ cụm từ thường dùng như: *tấn công (attack)*, *chiến đấu (fight against)*, *đánh (hit)*, *bảo vệ (guard)*, *quân đội (army)*, *chiến hào (trench)*, *vũ khí (weapon)*. Tuy nhiên, hầu hết các nghiên cứu đều dừng lại ở việc mô tả ẩn dụ chiến tranh một cách chung chung, không tập trung vào bất cứ mảng nào của đời sống xã hội. Vì vậy, bài viết này sẽ đi sâu phân tích ẩn dụ DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ trong các lĩnh vực cụ thể gồm: y tế, kinh tế, chính trị-xã hội, và giáo dục. Ngữ liệu phục vụ cho việc phân tích chỉ tập trung vào dịch Covid-19 được khai thác từ các trang điện tử chính thống của Việt Nam nhằm đảm bảo tính xác thực của thông tin.

2. Cơ sở lý luận

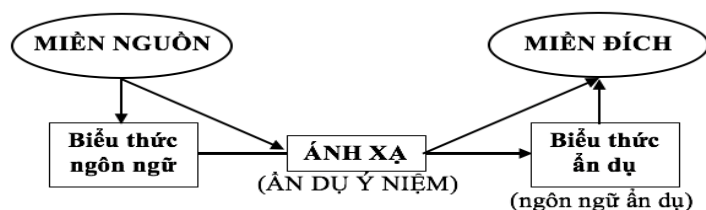
2.1. Ẩn dụ ý niệm

Ẩn dụ từ lâu được xem là một biện pháp tu từ nhằm gây hiệu ứng đặc biệt cho ngôn bản dựa trên sự đồng nhất hoá ngầm. Tuy nhiên, Thuyết ẩn dụ ý niệm (Conceptual metaphor theory) chứng minh ẩn dụ không đơn giản chỉ là cách dùng từ ở hình thức so sánh ngầm mà là một kiểu tư duy được thể hiện thông qua ngôn ngữ ẩn dụ (Phan Văn Hoà & Hồ Trịnh Quỳnh Thu, 2020). Theo Lakoff và Johnson (2003), ẩn dụ hoạt động dựa trên cơ chế dịch chuyển nghĩa giữa hai miền ý niệm (miền nguồn và miền đích) được gọi là ánh xạ ý niệm, ở đó các đặc điểm của miền nguồn được dùng để mô tả miền đích (Hình 1).

* TS; Trường Đại học Quảng Nam; Email: htqthu@qnamuni.edu.vn

** PGS.TS; Trường Đại học Ngoại ngữ, Đại học Đà Nẵng; Email: pvhoa@ufl.udn.vn

*** Trường Đại học Ngoại ngữ, Đại học Đà Nẵng; Email: nldanh@ufl.udn.vn

Hình 1. Sơ đồ ánh xạ ý niệm

Do đó, thuyết ẩn dụ ý niệm khẳng định bản chất của ẩn dụ là sự ý niệm hoá, là tập hợp các ánh xạ xuất phát từ miền nguồn cụ thể phóng chiếu đến miền đích trừu tượng hơn và được hiểu thông qua cấu trúc ẩn dụ ý niệm (conceptual metaphor) MIỀN ĐÍCH LÀ MIỀN NGUỒN, đồng thời, phân biệt với biểu thức ẩn dụ (metaphorical expression). Ví dụ, trong ẩn dụ ý niệm DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ, KẼ THÙ là miền nguồn và DỊCH BỆNH là miền đích. Biểu thức ngôn ngữ "...không dễ dịch bệnh tấn công chúng ta..."² là một biểu thức ẩn dụ, ở đó, "tấn công" - là hành động của kẻ thù được dùng để mô tả dịch bệnh. Đây cũng là ẩn dụ ý niệm chúng tôi sẽ tập trung tìm hiểu và làm rõ trong bài viết này.

2.2. Dịch bệnh và kẻ thù

Từ điển "Chăm sóc giảm nhẹ" (Palliative Care Dictionary) và "Từ điển sinh học" (Biology Dictionary) định nghĩa bệnh là một tình trạng sức khỏe bất thường, gây đau hoặc yếu cho một phần hoặc toàn bộ cơ thể sinh vật, có thể do rối loạn chức năng bên trong hoặc các yếu tố bên ngoài gây ra. Khi một căn bệnh cụ thể lây lan nhanh chóng và ảnh hưởng đến nhiều người cùng lúc, nó được gọi là dịch bệnh. Dịch bệnh xảy ra trong một vùng, hoặc một khu vực nhất định, nhưng khi phát triển ra nhiều nước và vùng lãnh thổ khác nhau, nó biến thành đại dịch (Biology Dictionary). Covid-19 là một đại dịch.

Khi mắc bệnh, con người thường trải qua cảm giác đau không chỉ ở thể xác mà cả ở tinh thần, gây cản trở các hoạt động và thậm chí làm hại cuộc sống của họ (Vieira, 2018). Trải nghiệm này có thể là cơ sở cho ý nghĩ "(dịch) bệnh là kẻ thù" bởi kẻ thù là "người luôn đối đầu, tìm cách hãm hại hoặc ngăn cản chúng ta thành công" (Cambridge Dictionary). Đồng thời, "Từ điển tiếng Việt" Hoàng Phê chủ biên, 2003) cũng mô tả "giặc" là "những kẻ chuyên làm rối loạn an ninh, gây tai họa cho một vùng hoặc một quốc gia". Vì vậy, vấn đề "dịch bệnh là kẻ thù/ giặc" sẽ được chúng tôi sẽ tập trung bàn luận trong nghiên cứu này.

3. Phương pháp nghiên cứu

Nghiên cứu này được thực hiện dựa trên phương pháp mô tả nhằm phân tích, tìm hiểu các biểu thức ngôn ngữ được dùng để ý niệm hoá dịch bệnh Covid-19 có liên quan đến kẻ thù.

3.1. Nguồn ngữ liệu

Dịch Covid-19 khởi phát tại Vũ Hán (Trung Quốc) cuối năm 2019. Đến nay, nó đã lây lan ra hầu hết các quốc gia và vùng lãnh thổ trên thế giới, và vẫn còn diễn biến phức tạp. Đây có thể xem là vấn đề thời sự trong giai đoạn hiện nay. Vì vậy, thông tin về dịch bệnh này thường xuyên được cập nhật và đăng tải trên các mặt báo, đặc biệt trên báo điện tử. Do đó, chúng tôi xác định Internet là nguồn tài nguyên dồi dào cho ngữ liệu về dịch Covid-19. Để đảm bảo tính chính xác và độ tin cậy của thông tin, ngữ liệu phục vụ cho nghiên cứu này được lấy từ các trang điện tử chính thống và uy tín của Việt Nam như cổng thông tin điện tử Bộ Y tế, báo Chính phủ, báo Đảng, các báo Giáo dục thời đại, Lao động, Nhân dân, Tuổi trẻ, Tiền phong, Thanh niên, VTV, VOV, v.v. Ở mỗi lĩnh vực, chúng tôi chọn ngẫu nhiên 06 bài báo, mỗi bài có độ dài khoảng 1500-2000 từ nhằm đảm bảo tính công bằng tương đối về số lượng từ cho từng lĩnh vực trong thống kê.

3.2. Thu thập và phân tích ngữ liệu

Vì ngữ liệu là những biểu thức ẩn dụ, việc thu thập mẫu dựa vào bốn bước xác định ẩn dụ trong văn bản của Pragglejaz Group (2007) nhằm tăng độ chuẩn xác của chúng. Quy trình xác định gồm: (i) đọc để hiểu nội dung văn bản có liên quan đến dịch Covid-19; tiếp theo, (ii) xác định từ/ cụm từ mô tả hoặc liên quan đến kẻ thù; sau đó, (iii) xét các từ ngữ đi trước và sau nó, xác định liệu nó có một nghĩa lâm thời nào khác, trái với nghĩa cơ bản. Nếu có, (iv) đó là ẩn dụ.

Các biểu thức ẩn dụ sau khi thu thập được sẽ đưa vào phân tích, mô tả, phân loại, và thống kê theo từng lĩnh vực cụ thể (y tế, kinh tế, chính trị-xã hội, và giáo dục). Các bước tiến hành đều thực hiện thủ công, riêng khâu thống kê chúng tôi nhờ sự trợ giúp của chương trình Microsoft Excel trong Windows nhằm hạn chế sai sót trong tổng hợp, thống kê.

4. Kết quả và bình luận

4.1. Ẩn dụ niệm DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ

Dịch Covid-19 xảy ra kéo dài liên tục suốt gần hai năm qua và chưa có dấu hiệu dừng lại, gây tổn hại nặng nề cho hầu hết các quốc gia trên thế giới. Vì vậy, không ngạc nhiên khi dịch bệnh này được xem như kẻ thù của mỗi quốc gia, mỗi dân tộc, trong đó có Việt Nam. Khảo sát 24 bài báo điện tử tiếng Việt, chúng tôi thu được 588 lượt sử dụng ẩn dụ xem Covid-19 là kẻ thù, phân bố không đồng đều ở 99 từ/ cụm từ trong các lĩnh vực: y tế, kinh tế, giáo dục, và chính trị-xã hội. Trong đó, từ “chống” được sử dụng nhiều nhất với 238 lượt (chiếm 40,5%) ở tất cả các lĩnh vực khảo sát; ví dụ:

(1) *Mỗi người dân là một chiến sĩ, [...] kiên định quyết tâm chống dịch bệnh Covid-19.* [7]

(2) *Chiến sĩ áo trắng khẩn trương lên đường chống dịch...* [20]

(3) *Doanh nghiệp tăng cường biện pháp phòng, chống dịch Covid-19.* [23]

(4) *[...] các cơ sở giáo dục nâng cao ý thức thường trực trong việc phòng, chống dịch bệnh cho học sinh, giáo viên.* [5]

“Từ điển tiếng Việt” (Hoàng Phê chủ biên, 2003) giải thích “chống” là “hoạt động ngược lại, gây trở lực cho hành động của ai đó”. Vì kẻ thù/ giặc là những kẻ gây hại, làm rối loạn, hoặc cản trở sự thành công của người khác nên cần phải chống lại. Như vậy, trong các trường hợp (1-4), từ “chống” được dùng để ẩn dụ hoá dịch bệnh như kẻ thù/ giặc.

Cũng từ các ví dụ trên, có thể thấy, khi dịch bệnh xảy ra, không chỉ có lực lượng y- bác sĩ, những người làm việc trong ngành y mà tất cả mọi người làm việc trong các ngành nghề khác nhau đều tham gia gia công tác chống dịch bệnh. Ngoài “chống”, chúng tôi còn tìm thấy 98 từ/ cụm từ khác nhau ở các lĩnh vực khác nhau. Trong đó, lĩnh vực kinh tế có số lượng từ/ cụm từ nhiều nhất (cụ thể là 31, chiếm 31,3%), tiếp đến là lĩnh vực chính trị- xã hội với 27 từ/ cụm từ (chiếm 27,3%), lĩnh vực y tế có 26 (tương đương 26,3%) và giáo dục có 15 từ/ cụm từ (tương đương 15,2%). Những từ/ cụm từ này không chỉ dùng để chỉ dịch bệnh mà còn dùng để mô tả những tác động, ảnh hưởng tiêu cực mà nó gây ra và được hiểu thông qua ánh xạ ý niệm DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ (xem Bảng 1).

Bảng 1. Ánh xạ ý niệm DỊCH BỆNH LÀ KẼ THÙ

KẼ THÙ	DỊCH BỆNH	Từ/ ngữ ẩn dụ
Kẻ thù, giặc	Dịch bệnh, tác nhân gây dịch	<i>kẻ thù, giặc, giặc Corona</i>
Hành động phá hoại của kẻ thù	Gây bệnh, phá hoại, làm đảo lộn hoạt động của con người, xã hội	<i>đánh, tấn công, xâm nhập, tàn phá, làm đứt gãy, làm gián đoạn, dừng hoạt động, đóng cửa, xáo trộn, đảo lộn kế hoạch, gây sang chấn tâm lý, cướp sinh mạng</i>
Lực lượng chống kẻ thù/ giặc	y-bác sĩ, nhân dân	<i>chiến sĩ, người lính</i>
Nơi chống kẻ thù/ giặc	Bệnh viện, khu vực có dịch	<i>tuyến đầu, mặt trận, pháo đài, phòng tuyến, lô cốt, chốt (chặn), công sự, thành trì</i>
Hành động chống kẻ thù/ giặc	Chữa/ trị bệnh, ngăn cản dịch bệnh lây lan	<i>xung kích, đánh, khống chế, chiến đấu, tấn công, ngăn chặn, chống, bảo vệ</i>
Hành động tìm kẻ thù để tiêu diệt	Tìm kiếm nguồn lây bệnh	<i>truy vết</i>
Kế hoạch, phương pháp chống kẻ thù	Kế hoạch điều trị, ngăn ngừa, dập dịch	<i>chiến lược, phòng ngự, phòng thủ, Hội nghị Diên Hồng</i>
Lên đường đi chống giặc	Đi dập dịch	<i>xuất quân, chủ công</i>
Hỗ trợ chống kẻ thù	Hỗ trợ điều trị bệnh và dập dịch	<i>chia lửa</i>
Chiến thắng kẻ thù	Chữa khỏi bệnh và kiểm soát được dịch bệnh	<i>tiêu diệt, chiến thắng, đẩy lùi</i>

Sở dĩ số lượng biểu thức ẩn dụ trong lĩnh vực kinh tế nhiều hơn các lĩnh vực khác có thể do lĩnh vực này bao gồm nhiều thành phần khác nhau như sản xuất công nghiệp, thương mại, du lịch - dịch vụ, v.v. Hơn nữa, ảnh hưởng của dịch bệnh đối với lĩnh vực kinh tế khá đa dạng, điều này sẽ thảo luận rõ hơn ở các phần sau. Mặc dù có chung ý niệm về kẻ thù nhưng ở mỗi lĩnh vực khác nhau sẽ có những cách diễn đạt dịch bệnh khác nhau, mang đặc trưng của từng lĩnh vực cụ thể.

4.2. *Kẻ thù dịch bệnh trong lĩnh vực y tế*

Như đã đề cập ở trên, kẻ thù là những người luôn làm rối loạn, gây cản trở hoặc ngăn cản chúng ta thành công. Vì dịch bệnh lây lan gây khó khăn cho ngành y tế, nó được ý niệm hoá là kẻ thù. Ví dụ:

(5) *Biến chủng (Delta) đã làm đảo ngược các thành quả phòng chống dịch trên thế giới [...]. Tại Việt Nam, dịch [...] gây áp lực lớn cho hệ thống y tế. [21]*

Đồng thời, khi kẻ thù đến, chúng ta lập tức sẽ có những phương án ngăn chặn sự tấn công và tàn phá của chúng. Vì kẻ thù là dịch bệnh, lực lượng y tế, đội ngũ y-bác sĩ là những người đầu tiên tiếp cận và trực chiến đấu với chúng.

(6) *Chiến sĩ áo trắng Bắc-Trung-Nam khẩn trương lên đường chống dịch. [20]*

(7) *[...] người lính trên mặt trận chống giặc Covid-19 phải được tiêm vaccine như trang bị thêm áo giáp. [9]*

(8) *Bệnh viện Nhiệt đới Trung ương là tuyến đầu phòng, chống dịch Covid-19. [10]*

(9) *Ngành y tế thì phải chủ công phòng, chống dịch [9]*

“Từ điển tiếng Việt” giải thích “chiến sĩ, lính” là người thuộc lực lượng vũ trang; “mặt trận” là nơi diễn ra cuộc chiến đấu; “tuyến đầu” là hệ thống bố trí lực lượng tiên phong trên mặt trận; “chủ công” là chịu trách nhiệm chính trong tấn công. Tất cả các từ này đều được dùng trong quân đội và trên mặt trận chống kẻ thù. Tuy nhiên, kẻ thù ở đây là dịch Covid-19, vì vậy, đội ngũ y-bác sĩ trở thành chiến sĩ, bệnh viện là nơi chống giặc, và ngành y tế chịu trách nhiệm chính đối phó với dịch. Ngoài ra, để có thể chiến đấu với kẻ thù, người lính cần phải được trang bị vũ khí và được hỗ trợ. Đó có thể là “tấm áo giáp” vaccine (xem ví dụ 7), hay sự giúp sức từ người khác.

(10) *Các y, bác sĩ tương lai không ngại khó, chia lửa cùng với các lực lượng chống “giặc” Covid. [22]*

“Chia lửa” được “Từ điển tiếng Việt” giải thích là “hỗ trợ chiến đấu”. Trong trường hợp này, dịch bệnh được cho là giặc nên các công tác ngăn chặn sự lây lan của dịch bệnh được xem là chiến đấu; vì vậy mà có “chia lửa”. Hơn nữa, công việc liên quan đến phòng chống và đẩy lùi dịch bệnh cũng được xem như đánh trả, đẩy lùi các cuộc tấn công của kẻ thù, và được thể hiện ở cụm từ “hệ thống phòng ngự”.

(11) *Hệ thống phòng ngự của lĩnh vực y tế dự phòng đã không thực hiện được mục tiêu ngăn chặn nguy cơ lây nhiễm. [16]*

Đến cuối cùng, sau tất cả những nỗ lực chống dịch, việc kiểm soát và đẩy lùi dịch bệnh là niềm tin và hi vọng của những chiến sĩ này.

(12) *[...] lực lượng cán bộ, y bác sĩ Bệnh viện Bệnh Nhiệt đới Trung ương [...] luôn luôn đi đầu toàn quốc trong công tác phòng, chống dịch bệnh, chiến đấu và chiến thắng dịch Covid-19. [10].*

Với “chiến đấu” và “chiến thắng”, rõ ràng tác giả bài viết đã xem dịch bệnh là kẻ thù và cần phải tiêu diệt. Nói cách khác, với chức năng chăm lo sức khoẻ, đời sống cho người dân, ngành y tế với đội ngũ những chiến sĩ áo trắng luôn ở tuyến đầu, làm nhiệm vụ chủ công trong công tác chống kẻ thù dịch bệnh. Họ cùng nhau chia lửa, chiến đấu, quyết tâm dập dịch. Chiến thắng kẻ thù này không chỉ giúp ổn định ngành y tế mà còn đem lại lợi ích cho toàn xã hội.

4.3. *Kẻ thù dịch bệnh trong lĩnh vực kinh tế*

Không chỉ gây áp lực cho ngành y tế, dịch Covid-19 còn tấn công, làm xáo trộn hoạt động, và gây tổn thất không nhỏ trong lĩnh vực kinh tế.

(13) *Covid-19 đã đánh thẳng vào các trung tâm kinh tế và khu công nghiệp lớn trên cả nước [2]*

(14) *[...] dịch bệnh tấn công vào các khu công nghiệp, khiến nhiều chuỗi sản xuất cung ứng hàng hóa bị đứt gãy, hủy nhiều đơn hàng sản xuất trong nước, thiếu hụt lực lượng lao động phục vụ sản xuất [18]*

(15) Nhiều doanh nghiệp phải tạm ngưng hoạt động hoặc tạm đóng cửa, đa số doanh nghiệp khác đều giảm từ 50% đến 90% doanh thu so với thời điểm trước dịch. [4]

(16) GDP quý III tăng trưởng âm 6,17% [2]

(17) Sát thủ vô hình tàn phá nền kinh tế thế giới [24].

Trong các ví dụ 13-17, dịch bệnh rõ ràng đang ở *trái chiến tuyến* với các doanh nghiệp khi được mô tả "tấn công" hay "đánh thẳng vào trung tâm kinh tế và các khu công nghiệp". Nó đe dọa và gây cản trở cho quá trình sản xuất kinh doanh của họ. Điều này được biểu hiện thông qua "chuỗi sản xuất cung ứng hàng hoá bị đứt gãy", "hủy đơn hàng", "thiếu hụt lực lượng lao động", "ngưng hoạt động", "đóng cửa (doanh nghiệp)", "giảm doanh thu", và dẫn đến hệ lụy: "GDP tăng trưởng âm" và nền kinh tế bị "tàn phá". Những ảnh hưởng tiêu cực của dịch bệnh đến nền kinh tế còn được thể hiện ở việc người lao động mất việc và giảm thu nhập.

(18) số lao động phi chính thức bị mất việc làm, phải tạm ngừng làm việc, thu nhập giảm chiếm tỉ lệ lớn. [1]

Trước những tổn thất nặng nề mà kẻ thù dịch bệnh gây ra, nhiều hoạt động được triển khai thực hiện nhằm không chế dịch bệnh, và cứu vãn nền kinh tế.

(19) tập trung xây dựng, hoàn thiện Chiến lược tổng thể khôi phục và phát triển kinh tế [...] đồng bộ với Chiến lược tổng thể phòng, chống dịch Covid-19 trong tình hình mới. [12]

(20) Thủ tướng chủ trì "Hội nghị Diên Hồng" về kinh tế ứng phó dịch Covid-19 [14].

"Chiến lược", theo "Từ điển tiếng Việt", là "phương châm, biện pháp quân sự có tính chất toàn cục, được sử dụng trong suốt cuộc chiến tranh nhằm thực hiện mục đích quân sự, chính trị, kinh tế nhất định.". Như vậy, rõ ràng, khi sử dụng từ "chiến lược" để nói về biện pháp chống dịch bệnh, người viết đã ngầm nhân hoá nó như kẻ thù và cần phải có biện pháp chống lại. Ở ví dụ 20, hình ảnh "Hội nghị Diên Hồng" gợi nhắc đến cuộc chiến chống quân xâm lược Nguyên Mông lần thứ 2. Mặc khác, Hội nghị Diên Hồng cũng được tổ chức nhằm tìm kiếm sự đồng lòng, đoàn kết, quyết tâm của toàn dân trong cuộc chiến này. Việc xem Hội nghị của Chính phủ với các địa phương là Hội nghị Diên Hồng nhằm ứng phó với dịch Covid-19 làm cho người đọc nghĩ về dịch Covid-19 như là kẻ thù xâm lược; đồng thời, cụm từ này cũng truyền đi thông điệp về sự đoàn kết, đồng lòng của tất cả các địa phương, doanh nghiệp và người lao động trong cả nước trong cuộc chiến chống dịch Covid-19, phục hồi và phát triển kinh tế.

Như vậy, có thể thấy, kẻ thù dịch bệnh đã *tấn công* và *tàn phá nền kinh tế*. Dưới tác động của kẻ thù này, nhiều *cơ sở sản xuất kinh doanh dừng hoặc tạm dừng hoạt động*, doanh nghiệp buộc phải *đóng cửa*, người lao động *mất hoặc tạm thời mất việc làm*, *mất hoặc giảm thu nhập*, và *GDP tăng trưởng âm*. Trước tình hình đó, *Hội nghị Diên Hồng* về kinh tế diễn ra nhằm kêu gọi toàn thể doanh nghiệp và người lao động đoàn kết, quyết tâm chống kẻ thù dịch bệnh, vực dậy nền kinh tế.

4.4. Kẻ thù dịch bệnh trong lĩnh vực giáo dục

Tương tự trong lĩnh vực kinh tế, ở phương diện giáo dục, dịch Covid-19 cũng có nhiều tác động xấu, làm xáo trộn các hoạt động giáo dục và trì trệ quá trình dạy học.

(21) đại dịch COVID-19 đã gây ra những xáo trộn, ảnh hưởng rất lớn đến ngành giáo dục và đào tạo [19]

(22) hơn 70% thanh niên [...] đã bị ảnh hưởng tiêu cực do việc đóng cửa các trường học, trường đại học và trung tâm đào tạo kể từ khi đại dịch bùng phát. [5]

(23) việc giãn đoạn hoạt động giảng dạy - học tập [...] gây ra tình trạng sa sút tinh thần cho người học và nhà giáo [8]

(24) Việc giãn cách xã hội [...] làm suy giảm cơ hội thực tập nghề nghiệp [8].

Từ các dẫn chứng trên, có thể thấy, dịch bệnh cản trở quá trình hoạt động của ngành giáo dục, làm trường học phải "đóng cửa", người học "không được đến trường", sinh viên "thiếu cơ hội thực tập nghề nghiệp". Điều này không chỉ gây tổn thất cho các cơ sở giáo dục mà còn ảnh hưởng xấu đến tinh thần của cả người dạy lẫn người học (xem ví dụ 23), tác động tiêu cực đến chất lượng giáo dục.

(25) 65% thanh niên thừa nhận đã học kém hơn kể từ khi bắt đầu đại dịch do chuyển đổi từ học tại lớp sang học trực tuyến và học từ xa [5].

Mặc dù không trực tiếp tác động đến nội dung dạy học, dịch bệnh đã làm thay đổi phương thức và cách tiếp cận dạy học, làm gián đoạn quá trình dạy học, dẫn đến kết quả không như mong đợi. Ngoài ra, việc sa sút về chất lượng giáo dục một phần bị ảnh hưởng bởi tâm lý không ổn định của học sinh, sinh viên.

(26) *hậu quả gián tiếp của đại dịch [...] là những sang chấn tâm lý nặng nề, kéo dài, gây ra nhiều rối loạn tâm thần.* [11].

Tóm lại, dịch Covid-19 không chỉ gây những xáo trộn tức thời đối với ngành giáo dục như "đóng cửa" trường học, làm "gián đoạn" công tác dạy học, ảnh hưởng xấu đến chất lượng dạy học trong thời gian dịch bệnh, mà còn để lại những hiểm họa khó lường đối với học sinh, sinh viên, thể hệ tương lai của đất nước với những "sang chấn tâm lý", hay "rối loạn tâm thần" ở các em. Với những hành động gây cản trở cho quá trình dạy học và sự phát triển của giáo dục, dịch bệnh rõ ràng đã được mô tả có thái độ thù địch với ngành giáo dục mặc dù chúng tôi không tìm thấy bất cứ từ "kẻ thù" nào trong quá trình khảo sát ở lĩnh vực này.

4.5. *Kẻ thù dịch bệnh trong lĩnh vực chính trị xã hội*

Không chỉ gây nhiễu loạn trong các lĩnh vực y tế, kinh tế và giáo dục, dịch Covid-19 còn gây khó khăn cho toàn hệ thống chính trị xã hội. Chính vì vậy, Chủ tịch nước Nguyễn Xuân Phúc, khi còn là Thủ tướng chính phủ đã gọi dịch Covid-19 là "giặc". Ông kêu gọi cả nước "chống dịch như chống giặc". Vì là giặc, dịch bệnh này được mô tả với những biểu hiện đối nghịch đáng sợ.

(27) *Dịch Covid-19 đã xâm nhập vào cộng đồng, cần hết sức cảnh giác.* [17]

(28) *Thế giới chao đảo trước sự tàn phá của biến chủng Delta.* [16].

Không chỉ "xâm nhập" (đi vào một cách lén lút, bất hợp pháp), giặc Covid-19 còn phá hoại nặng nề các mặt hoạt động của xã hội. Vì vậy, hưởng ứng lời kêu gọi diệt giặc Covid-19, cả nước đồng lòng, quyết tâm chiến đấu và chiến thắng dịch bệnh với những quyết sách, chiến lược cụ thể.

(29) *[...] chuyển hướng chiến lược, [...] xác định xã phường là pháo đài, người dân là chiến sĩ, gia đình là lô cốt* [13]

(30) *[...] phải kết hợp hài hoà giữa phòng ngự và tấn công* [3].

Theo "Từ điển tiếng Việt", "chiến lược" là biện pháp quân sự, "pháo đài" là công trình xây dựng để đặt pháo trong khu phòng thủ, "lô cốt" là công trình quân sự chủ yếu để phòng ngự, tức là phòng chống và đánh trả nhằm ngăn chặn sự tấn công của kẻ thù. Như vậy, các ví dụ 29-30 đang mô tả phương án chống giặc, ở đây chính là dịch Covid-19. Một điều đặc biệt nữa là không chỉ có đội ngũ ngành y là chiến sĩ trên mặt trận chống kẻ thù dịch bệnh mà toàn thể nhân dân đều trở thành người lính (xem ví dụ 29).

Bên cạnh các pháo đài và lô cốt, các chốt (vị trí quân sự để khống chế và giữ vững một khu vực trong một thời gian nào đó (Viện ngôn ngữ, 2003)), các công sự (hầm, hào, hố, v.v. để chiến đấu và phòng tránh (ibid.)) cũng được tạo ra nhằm ngăn chặn sự tấn công của kẻ thù dịch bệnh và giành thắng lợi cuối cùng.

(31) *Để nâng cao hiệu quả chống dịch, ngoài việc triển khai 31 chốt mềm, Sở Xây dựng Hà Nội [...] lắp đặt 30 chốt cứng trên các trục đường lớn.* [15]

(32) *Tiêm vaccine cho các địa phương có dịch chính là lập "công sự", không cho giặc Covid-19 tấn công sang các địa phương chưa có giặc.* [9]

(33) *Cả nước đoàn kết, chung sức, đồng lòng thi đua phòng, chống và chiến thắng đại dịch Covid-19.* [6].

Nhìn chung, do những ảnh hưởng nặng nề của nó, dịch Covid-19 được ẩn dụ hoá như là kẻ thù xâm nhập vào cộng đồng, hãm hại và làm rối loạn hoạt động xã hội. Vì vậy, với tinh thần "chống dịch như chống giặc", đằng sau các "chốt" chặn, mỗi người dân là một "chiến sĩ" bên trong các "pháo đài", "lô cốt", "công sự" đồng lòng quyết tâm "chiến đấu" với "chiến lược" kết hợp hài hoà giữa "phòng ngự" và "tấn công", ngăn chặn sự "xâm nhập", "tấn công" và "chiến thắng" kẻ thù Covid-19.

5. Kết luận

Dịch bệnh Covid-19 có thể xem là vô hình bởi mắt thường của chúng ta không nhìn thấy được nhưng sức tàn phá của nó quá lớn. Vì vậy, để mô tả sự nguy hiểm và những hậu quả nặng nề do nó gây

ra, con người đã ý niệm hoá dịch bệnh như kẻ thù, được thể hiện trong ngôn ngữ giao tiếp hằng ngày, đặc biệt trong ngôn ngữ báo chí. Khảo sát ngẫu nhiên 24 bài báo mạng trên các trang thông tin điện tử của chính phủ, của Đảng, các bộ, v.v. cùng với việc áp dụng phương pháp xác định ẩn dụ của Pragglejaz Group (2007), chúng tôi thu được 588 lượt sử dụng ẩn dụ DỊCH BỆNH LÀ KẺ THÙ với 99 biểu thức ẩn dụ ở các lĩnh vực y tế (26,3%), kinh tế (31,3%), giáo dục (15,2%), và chính trị xã hội (27,3%). Bên cạnh những biểu thức ẩn dụ trực tiếp mô tả kẻ thù dịch bệnh với các hành động như *xâm nhập, tấn công, đánh, tàn phá*, còn có những từ/ cụm từ dùng để mô tả các hành động chống lại kẻ thù như xây dựng *chiến lược, tấn công, ngăn chặn, chiến đấu, chiến thắng, đẩy lùi*. Đồng thời, các nhà báo còn dùng những biểu thức ẩn dụ mô tả chiến trường chống giặc Covid-19 như *mặt trận, tuyến đầu, chiến dịch*, v.v. Ngoài ra, những ảnh hưởng tiêu cực của dịch bệnh lên từng lĩnh vực của đời sống xã hội cũng được hiểu và mô tả thông qua ý niệm kẻ thù.

¹ <https://news.un.org/en/audio/2020/03/1060272>.

² <http://hanoicdc.gov.vn/1531n/pho-thu-tuong-vu-duc-dam-khong-de-dich-benh-covid19-tan-cong-chung-ta-tu-ca-2-mui.html>.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Tiếng Việt

1. Phan Văn Hoà & Hồ Trịnh Quỳnh Thư. (2020), "Ẩn dụ: Một hành trình nghiên cứu từ những góc nhìn khác biệt". Tạp chí *Ngôn ngữ và đời sống*, 12(306), tr.3-11.
2. Viện Ngôn ngữ (2003), *Từ điển tiếng Việt*. Trung tâm Từ điển học. Nxb Đà Nẵng.

Tiếng Anh

3. Adam, M. (2020), "An enemy to fight or someone to live with, how Covid-19 is metaphorically described in Indonesian media discourse". *ELLit: 2nd Online National Seminar on English Linguistics and Literature*, pp.60-71.
4. Brown, T.L. (2003), *Making Truth: Metaphor in Science*. Urbana: University of Illinois Press.
5. Lakoff, G. & Johnson, M. (2003), *Metaphors we live by* (2nd ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
6. Nerlich, B. (2020, March 17), *Metaphors in the time of coronavirus*. University of Nottingham. <https://blogs.nottingham.ac.uk/makingsciencepublic/2020/03/17/metaphors-in-the-time-of-coronavirus/>
7. Pasaribu, T.A., Dewi, N., & Bram, B. (2021), "A Jesuit Perspective on Metaphors for COVID-19 in the Online Journal "Thinking Faith"". *Respectus Philologicus*, 39(44), pp.32-45. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.39.44.75>.
8. Semino, E. (2021), "Not Soldiers but Fire-fighters" - Metaphors and Covid-19. *Health Communication*, 36 (1), pp.50-58. <https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1844989>.
9. *Palliative Care Dictionary*. (nd). <https://pallipedia.org/disease/>
10. *Biology Dictionary*. (nd.) <https://www.biologyonline.com/dictionary/disease>
11. Vieira, S. (2018), "Disease, Not Death, Is the Real Enemy". *Open Journal of Philosophy*, 8 (5). DOI: 10.4236/ojpp.2018.85039.

Nguồn dữ liệu

- [1] <http://www.congdoan.vn/tin-tuc/doi-song-cong-nhan-503/dich-covid19-khien-14-trieu-nguoi-lao-dong-tu-do-khong-co-viec-lam-583145.tld>
- [2] <http://www.congdoan.vn/tin-tuc/thoi-su-487/gdp-quy-iii-tang-truong-am-617phan-tram-gdp-ca-nam-van-co-the-dat-34phan-tram-597041.tld>
- [3] <https://baohinhphu.vn/Tin-noi-bat/Chuyen-trang-thai-phong-chong-dich-tu-phong-ngu-sang-chu-dong-tan-cong/430291.vgp>
- [4] <https://dangcongsan.vn/kinh-te/doanh-nghiep-bien-thach-thuc-thanh-co-hoi-trong-dai-dich-584696.html>

- [5] <https://dangcongsan.vn/the-gioi/tin-tuc/covid-19-tac-dong-tieu-cuc-linh-vuc-giao-duc-va-dao-tao-thanh-nien-561501.html>
- [6] <https://dangcongsan.vn/tieu-diem/ca-nuoc-doan-ket-chung-suc-dong-long-thi-dua-phong-chong-va-chien-thang-dai-dich-covid-19-588135.html>
- [7] <https://dangcongsan.vn/xay-dung-dang/vai-tro-phao-dai-va-chien-si-tren-mat-tran-phong-chong-dich-benh-covid-19-590499.html>
- [8] <https://giaoducthoidai.vn/thoi-su/truong-nghe-thay-doi-de-phu-hop-voi-tinh-hinh-moi-LuqGrcv7g.html>
- [9] <https://laodong.vn/su-kien-binh-luan/lop-ao-giap-cho-nhan-vien-y-te-trong-cuoc-chien-chong-covid-19-887450.lido>
- [10] https://moh.gov.vn/hoat-dong-cua-lanh-dao-bo/-/asset_publisher/TW6LTp1ZtwaN/content/khong-e-dich-covid-19-xam-nhap-vao-khu-vuc-xung-yeu-cua-xung-yeu
- [11] https://moh.gov.vn/tin-tong-hop/-/asset_publisher/k206Q9qkZOqn/content/stress-va-sang-chan-tam-ly-vi-covid-19-co-luc-nhin-sang-nhau-thay-ai-cung-khoc
- [12] <https://ncov.vn.net.vn/tin-tuc/thu-tuong-pham-minh-chinh-viec-phuc-hoi-phat-trien-kinh-te-xa-hoi-phu-thuoc-rat-lon-vao-ket-qua-phong-chong-dich-covid-19/4d0cb486-03bf-4caf-b1bc-c8afdd4b94c9>
- [13] <https://nhandan.vn/nhan-dinh/phat-huy-vai-tro-phao-dai-va-chien-si-tren-mat-tran-phong-chong-day-lui-dich-covid-19-tai-ben-tre-664348/>
- [14] <https://nld.com.vn/kinh-te/thu-tuong-chu-tri-hoi-nghi-dien-hong-ve-kinh-te-ung-pho-dich-covid-19-20200410073623663.htm>
- [15] <https://thanhnien.vn/can-canhhung-chot-cung-phong-chong-dich-covid-19-tai-ha-noi-post1108651.html>
- [16] <https://tienphong.vn/the-gioi-chao-dao-truoc-su-tan-pha-cua-bien-chung-delta-post1366260.tpo>
- [17] <https://tuoitre.vn/dich-covid-19-da-xam-nhap-vao-cong-dong-can-het-suc-canhh-giac-20200408141023821.htm>
- [18] <https://tuoitre.vn/thu-tuong-chi-thi-gap-ve-phuc-hoi-san-xuat-khong-de-dut-gay-chuoi-cung-ung-2021100318064463.htm>
- [19] <https://tuyengiao.vn/khoa-giao/giao-duc/dai-dich-covid-19-la-thach-thuc-cung-la-co-hoi-de-nganh-giao-duc-chuyen-doi-so-134605>
- [20] <https://vncdc.gov.vn/chien-si-ao-trang-khap-bac-trung-nam-khan-truong-len-duong-chong-dich-nd16464.html>
- [21] <https://vncdc.gov.vn/covid-19-nhung-quyet-dinh-mang-tam-chien-luoc-vi-tinh-mang-va-suc-khoe-nhan-dan-nd16580.html>
- [22] <https://vov.vn/xa-hoi/nhung-chien-si-ao-trang-tuong-lai-tiep-suc-tren-mat-tran-chong-covid-19-871000.vov>
- [23] <https://vtv.vn/kinh-te/gan-10000-doanh-nghiep-tp-ho-chi-minh-dong-cua-vi-covid-19-2021061108063917.htm>
- [24] <https://www.vietnamplus.vn/dai-dich-covid19-sat-thu-vo-hinh-tan-pha-nen-kinh-te-the-gioi/683443.vnp>

A study on the conceptual metaphor "DISEASE-AS-AN ENEMY" in the COVID-19 pandemic

Abstract: Conceptual metaphors take shape in mind and metaphorical expressions are the manifestation in language. Negative impacts of the Covid-19 pandemic have obstructed most of the social activities or thrown them in disorder, making human beings think of enemies' actions and destructive power. To have a deep insight of the issue, applying the metaphor identification procedure by Pragglejaz Group, we surveyed 24 online articles and identified 588 uses of the DISEASE-AS- AN ENEMY metaphor with 99 metaphorical expressions in the registers of health, economy, education, and sociopolitics. Among these expressions, "chống" (fight against) was the most and most widely used. However, most of the metaphorical expressions are different in different registers.

Key words: metaphor; conceptual metaphors; Covid-19; enemy; DISEASE-AS-AN ENEMY.